

Werner Schmidt, *Svenska fotspår på vägen till Förintelsen: Om skuld och medansvar* (Stockholm: Carlssons 2024). 295 s.

Föreliggande bok är ett resultat av många års forskning. Även om inte Schmidt diskuterar detta faktum finns det flera spår till äldre böcker som *Kommunismens rötter i första världskrigets historiska rum* (1996) och *Antikomunism och kommunism under det korta 1900-talet* (2002), i vilka han för resonemang som återkommer mer tillspetsade i denna studie. Undersökningens kärna är en analys av "vissa svenska aktörers, grupper eller samhällssektörers agerande i förhållande till Nazityskland" (s. 268). Schmidt hävdar att de militärer, högerpolitiker, akademiker och näringslivstoppa, som han studerar i denna bok, i sina "strävanden vid Nazitysklands sida lämnade tydliga fotspår på den väg som skulle mynna ut i förintelselägren" (s. 282). Detta närmast sensationella påstående behöver man ta på stort allvar, och jag har på grund av Schmidts långt gående slutsatser valt att lägga anmärkningens fokus på studiens källmaterial och hur han bygger upp sina resonemang.

Schmidts studie är även en inlaga mot svensk historieskrivning och hur den framställt Sveriges relationer med Nazityskland. Schmidt anser att svenska historiker av facket främst följer den "överenskomna liturgin" och "det rätta historiska narrativet" och har därmed gett en mycket ljusare och oskuldsfullare bild av svensk andravärldskrigshistoria jämfört med hur det egentligen var (s. 221). Detta vill nu Schmidt råda bot på med sin studie, men samtidigt som premissen är enkel är bevisbördan svår. Det är framför allt här som bokens styrkor och svagheter ligger. Schmidt är övertygande i sina resonemang kring hur de kontakter som existerade mellan svenskt näringsliv/krigsmakt och Nazityskland utvecklades, samt den tyska opinionsbildningen för säkra svenska malmleveranser under kommande krig. Här visar Schmidt upp ett gediget historiskt hantverk som ger ny förståelse för denna tidsperiod. Svagheter ligger i det genealogiska anslaget, tolkningen av källmaterialet och stundtals falska associationskedjor. Jag kommer att ge några exempel på hur källmaterialet använts på ett icke-kritiskt sätt och hur Schmidts resonemang ibland skapar en falsk bild av skeendet.

Ett exempel på en besynnerlig analys av källmaterialet är när Schmidt anser att socialminister Gustav Möller under ett möte med *Nordiska arbetarrörelsens samarbetskommitté* "avslöjade" att det inte var lämpligt att skapa svensk opinion mot de pågående judeförföljelserna i Norge på grund av att Sveriges näringsliv var beroende av handeln med Tyskland. Det finns flera problem med hur Schmidt tolkar denna källa, dels hanterar han Möllers ut-saga som ett citat medan den i själva verket är ett refererat, dels var Möllers yttrande ett svar på en längre diskussion om framtida nordiskt samarbete och utgången av världskriget. Dessutom var detta referat skrivet av de finska

representanterna och översatt till svenska först 1981. Alla dessa tre variabler gör att den bokstavstolkning som Schmidt bygger sitt resonemang på vacklar betänkligt.

Ett ytterligare exempel på en inte helt tillfredställande källhantering är hur den tyska nyordningens vänner framställs i boken. Under det av författaren illa definierade begreppet "storsvenskhet" samlas en rad olika personligheter som enligt Schmidt förde eller främjade svensk naziorienterad och äventyrlig utrikespolitik. Till denna skara hörde både utrikesministern Christian Günther och ecklesiastikministern och högerledaren Gösta Bagge. De citat som Schmidt använder sig av är ofta graverande när de är tagna ur sitt sammanhang, i synnerhet eftersom citaten är tagna från helt olika tidpunkter och relaterar till olika problem. En genomläsning av Bagges dagboksanteckningar visar inte sällan upp en helt annan bild än den Schmidt visar upp, och ofta till och med en motsatt. Det Schmidt ser som en nyordningsagenda kan lika gärna varit ett genuint intresse för Finlands framtida autonomi. Betyder detta att Schmidt har helt fel i sina analyser? Så behöver inte vara fallet, men den här typen av arbiträr källhantering minskar förtroendet för studien i sin helhet, särskilt eftersom detta endast är ett fåtal av många fler liknande exempel.

Jag tycker också att det förekommer flera falska associationskedjor i denna studie. Exempelvis är slutsatsen att det är "svårt att bestämma på vilken sida av 1930-talets ideologisk-politiska front det [socialdemokratiska partiet] ska inordnas" inte helt övertygande (s. 100). Här menar Schmidt att det var på grund av det styvmoderliga förhållandet till svensk och internationell antifascism och koalitionen med Bondeförbundet som SAP:s politiska agerande ställs i denna tvivelaktiga dager. Associationskedjan utgår bland annat ifrån att Schmidt anser att Bondeförbundet var ett parti som var besläktat ideologiskt med nazismen. Som grund för detta påstående är ett utdrag från Bondeförbundets grundprogram från 1933 och två karakteristiker av justitieminister Karl Gustaf Westman och jordbruksminister Axel Pehrsson i Bramstorp. Problemet med detta påstående är att det inte var ovanligt att diskutera den svenska folkstammen och folkhälsan i relation till degeneration och främlingar i partipolitiska program från 1930-talet. Här kan vi för exemplens skull hänvisa till Folkpartiets partiprogram från 1934 som visar upp stora likheter i dessa frågor med Bondeförbundets dito. Westman och Bramstorps karakteriseringar som naziapologeter och demokratimotståndare liknar i stort ett karaktärsbord som endast underbyggs av en minnesanteckning utgiven över 40 år efter kriget och en tysk diplomatrapport. Därtill visar forskningen, se exempelvis Rolf Torstendahl och Henrik Berggrens studier, att de två bondeförbundarna inte kan beskrivas så ensidigt.

Jag vill även skriva något kort om den genealogiska aspekten i boken. För

att härleda svensk tyskvänlighet eller "pronazism" under andra världskriget använder sig Schmidt av den så kallade aktivistboken, *Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning* från 1915, där konservativa och socialdemokratiska skriftställare och politiker uppmanade till diplomatisk alternativt militär anslutning till Tyskland. Tillsammans med inlagor av Rudolf Kjellén och Harald Hjärne fyller aktivistboken en genealogisk funktion i Schmidts resonemang. Denna argumentering är inte oviktig för Schmidts tes om vissa svenska aktörers indirekta och direkta medansvar till Förintelsen. Det finns flera problem med denna genealogiska framställning, exempelvis berättar inte Schmidt för läsaren att flera av aktivistbokens författare, Otto Järte och Yngve Larsson, var aktiva antinazister under andra världskriget.

Det kan te sig som att denna ingående källkritik delvis missar målet om den övergripande tesens riktighet i Schmidts studie skulle vara korrekt. Tyvärr är det omöjligt att veta eftersom Schmidt inte besvarar sin frågeställning på ett tillfredställande sätt. Således är detta är en bok med stora förtjänster, men också med några fundamentala brister. Schmidt argumenterar övertygande när han visar upp de opportunistiska strömningar som såg framtidsmöjligheter i en tysk nyordning. Schmidt har även helt rätt när han påpekar att det finns skäl att återigen belysa de svenska relationerna till Nazityskland och eftergiftspolitiken. Däremot håller inte den bristande källkritiken och den genealogiska aspekten där "storsvenskheten" görs till *primus motor* för pronazism och Tysklandsaktivism. Tyvärr innebär dessa brister att de blir en black om foten för studien som forskningsprodukt.

Södertörns högskola

OSCAR NYGREN

Britta Zetterström Geschwind, Markus Idvall & Fredrik Nilsson, *Den medicinska spärren: Smitta och gränsarbete i skuggan av Förintelsen* (Göteborg & Stockholm: Makadam 2023). 325 s.

Syftet med *Den medicinska spärren: Smitta och gränsarbete i skuggan av Förintelsen* är att belysa det medicinska gränsarbete som utfördes i det svenska mottagningsarbetet med Förintelseöverlevande. Etnologerna Britta Zetterström Geschwind, Markus Idvall och Fredrik Nilsson tecknar med hjälp av skrivelser, verksamhetsberättelser, korrespondens, dagböcker, minnesberättelser och fotografier bilden av de överlevandes möte med Sverige, svenska myndigheter och de medicinska instanserna. "Den medicinska spärren" är ett begrepp från ett protokoll från Statens utlänningskommission i en diskussion om den "socialmedicinsk[a] fråga" som flyktingomhändertagandet